

Okul Öncesi Dönemde Sosyal-Duygusal Gelişime Anne-Baba Davranışlarının Etkisi

- Yrd. Doç. Dr. Adalet KANDIR*
- Uzm. Yasemin ALPAN**

Özet

Gelişim kişinin yaşamı boyunca geçirdiği düzenli, uyumlu, sürekli ilerlemeyi ve değişmeyi ifade eden bir kavramdır. Bireyler görece olarak farklı özellikler göstermekle birlikte, her bireyin yaş değişkenine göre belli bir gelişim evresine ulaştığı kabul edilmektedir. Gelişimin kritik dönemi olarak kabul edilen okul öncesi dönemde başta aileler olmak üzere birçok faktör elverişli ve elverişsiz durumlar yaratarak, sürekli ve kalıcı sonuçlara neden olabilmektedir. Özellikle okul öncesi dönemde, sosyal ve duygusal gelişim çocuğun sağlıklı bir kişilik yapısı geliştirmesi ve çevresiyle olumlu bir etkileşim kurabilmesinde önemli rol oynamaktadır. Sosyal ve duygusal gelişimin niteliği anne baba ve çocuk etkileşimi ile yakından ilişkilidir. Anne babaların çocuklarının sosyal ve duygusal gelişimini desteklemeye yönelik davranışları; onların kendilerine güvenen, yaratıcı, bağımsız ve kendi haklarını korumasını bilen, başkalarıyla işbirliği ve dayanışma içerisine girebilen, kendisiyle ve çevresiyle barışık, dengeli ve uyumlu bir kişilik yapısı geliştirmelerinde etkili olabilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Sosyal duygusal gelişim, okul öncesi dönem, anne-baba-çocuk etkileşimi.

Abstract

The Effects of Parental Behavior on the Socio-Emotional Development in Preschool

Development includes an individual's lifelong, continuous and consistent development and change. Though there may be individual differences between people, they are generally expected to reach a certain development level at different times in life. Many factors, a major one of which is families, may affect development either positively or negatively in the critical preschool period. Socio-emotional development is especially important during this period for children to be able to develop a healthy personality and establish a constructive interaction with those around them. The quality of such socio-emotional development is closely tied to the relationship between parents and children. Supportive parental behavior may play a major role in raising self-confident, creative, independent and assertive, cooperative, peaceful, balanced and adaptable children.

Keywords : Socio-emotional development, preschool period, parent-child interaction.

(*) Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü, Okulöncesi Eğitimi Ana Bilim Dalı.

(**) Nusret Fişek Çalışan Çocuklar Merkezi.

Giriş

Gelişim fiziksel, bilişsel, duygusal ve sosyal yönleri ile bir bütündür. Çocuğun her alandaki gelişimi birbiriyle ilişkilidir. Hızlı bir seyir izleyen okul öncesi dönemde gelişim bazı faktörlerden etkilenmektedir. Bunlar çocuğun doğuştan getirdiği özellikler ve çevre etmenleridir. Çevresel faktörler de kendi içerisinde gelişim türüne bağlı olarak çeşitlenmektedir. Ancak gelişimi etkileyen çevresel faktörler içerisinde ilk sırada gelen etmen "aile"dir.

Yaşam boyu gelişmesine rağmen, okul öncesi dönemde büyük ölçüde şekillenen sosyal ve duygusal gelişim alanı üzerinde ailenin etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Okul öncesi dönem, çocuğun hızla geliştiği bir dönem olarak düşünülebilir. Yapılan araştırmalar, çocuğun bu yıllarda kazandığı davranışların önemli bir kısmının, yetişkinlikteki kişilik yapısını, tavır, alışkanlık, inanç ve değer yargılarını biçimlendirdiğini ortaya koymaktadır. Bu dönemdeki eğitim, çocuğun duygularının gelişimini, algılama gücünü artırmakta, sosyal uyumunu ve becerilerini geliştirmekte yardımcı olmaktadır.

Sosyal duygusal gelişim, çocuğun kendini ifade edebilmesi, duygularını kontrol edebilmesi, kendisiyle ve çevresiyle barışık ve uyum içinde olabilmesidir. Çocukların duygusal özellikleri konusunda yapılan çalışmalar, duygusal gelişimin hem olgunlaşma hem de öğrenme sonucu oluştuğunu, hiçbirinin tek başına etkili olmadığını göstermiştir (Saarni, 2001:125-127).

Sosyalleşme, bireyin içinde yaşadığı toplumun kültürünü ve toplumdaki rolünü öğrenerek, toplumla bütünleşmesi anlamına gelen temel bir sosyal süreçtir. Sosyalleşme, çocuğun toplum içinde yer almasını sağlar. Bu süreç doğumdan sonra başlar ve yaşam boyu devam eder. Çocuk sosyalleşirken, davranışlarındaki bütünlük de gittikçe karmaşıklaşır (Aral ve diğ., 1981:65-68).

Denham (2003) okul öncesi çocuklarının duygusal yeterliliğinin, sosyal gelişime katkılarıyla ilgili yaptığı araştırmada, üç-dört yaşlarındaki çocukların duygusal yeterliliğinin, uzun dönemde sosyal yeterliliğe katkı sağladığı sonucuna varmıştır. Buna göre sosyal ve duygusal gelişim birbiriyle yakından ilişkilidir.

Raver (1997) yaptığı araştırmada duygusal ve sosyal becerilerin çocukların akademik başarılarıyla da bağlantılı olduğunu, duygusal sorunları olan çocukların, okul yaşantılarında da sorunlar yaşadığını ortaya koymuştur.

Rubin ve diğerleri (1995) yaptıkları çalışmada okul öncesi çocuklarda duygu düzensizliğinin, sosyal uyumsuzlukla sonuçlandığını bulmuşlardır.

Doğumdan çok kısa bir süre sonra bebekler ilgi, acıya karşı stress, ilk altı ay içinde öfke, şaşkınlık, sevinç, korku, üzüntü, utangaçlık, 18-24 ay içinde empati, kıskançlık, utanma, 30-36 ay içinde ise suçluluk, gurur, utanç duygularını yaşarlar. Bebeklerin bir yaşın sonuna kadar, geniş bir duygusal kapasiteye sahip olduğu ve farklı yollarla duygularını ifade ettikleri açıktır. Bir yaş civarındaki çocukların öfkeleri onların istediklerini elde debilmek için duygusal tepkinin kullanıldığını gösterir. Bu nedenle çocukların ifade ettikleri ilk duygular, arzu edilen hedefler ve sonuçlarla ilişkili olarak yapılanmıştır (Papalia ve diğ., 1998:234-244; Fabes ve Martin, 2000:175-195).

Doğumdan sekiz yaşına kadar, çocuklar duygusal gelişime yönelik yedi temel anlayış oluştururlar. Bunlar sırasıyla; duygusal eylem ve tepkilerde bulunma, duyguların farklı durumlarda ortaya çıkması, duyguların diğer bireyler arasında iletişimin temeli olarak kullanılması, duygusal ifadeler belirtilirken farklı model ve yollar kullanılması, duyguların farklı olay ve kişilerle etkileşim sonucu ve zamanla değişebileceğini öğrenmedir (Caulfield, 2000: 211-268).

Sosyal ve duygusal gelişimde anne babalar, çocuğun duygusal ifadelerini ve sosyal becerilerini güçlü biçimde etkileyen en önemli modelleri oluştururlar. Sosyal etkileşim kuramları içinde yer alan sosyal öğrenme teorisine göre; insan davranışları sadece pekiştirme yoluyla değil, davranışsal ve çevresel faktörlerin karşılıklı etkileşimi ile açıklanabilir. Buna göre Bandura, gözlem yoluyla öğrenme üzerinde durmuş ve gözlem yoluyla öğrenmeyi; dikkat etme, bellekte saklama, davranışı meydana getirme, güdülenme süreçlerini kapsama şeklinde açıklamıştır. Başkalarını gözlemleyerek model alma, çocuklar için özellikle anne baba tutumları açısından geçerli bir yaklaşım biçimi olarak değerlendirilmiştir (Aydın, 2000:81-83; Senemoğlu, 2001:223-239).

Sosyal Duygusal Gelişime Anne Baba Davranışlarının Etkisi

Aile çocuğun ilk sosyal çevresidir. Çocuk ilk sosyal davranışları, aile bireyleri ile olan etkileşimi sonucunda kazanır. Ailede anne babanın ve diğer bireylerin çocukla olan etkileşimi, çocuğun aile içindeki yerini belirler. Aile çocuğa güven duygusu aşılar, çocuğun sosyal kabul görebilmesi için gerekli ortamı hazırlar. Aile okul öncesi dönemde çocuğun yaşamında etkili bir sosyalleşme kurumu olarak dikkat çeker. Çocuk okul öncesinde kendisine sunulan sosyal deneyimlerin yanı sıra, model alacağı kişiler olarak da aile bireylerinden yararlanır. Aile çocuğa sosyal açıdan kabul edilen davranış biçimlerinin gelişimi için rehberlik eder.

Ailede, anne babanın çocuk üzerindeki etkisi daha bebek dünyaya gelmeden önce başlar. Anne babanın bebeğin dünyaya gelmesine istekli ya da isteksiz oluşu, hazır olup olmamaları, bebekten beklentileri bebeğin yaşama ilişkin ilk izlenimlerinde ve çevresi ile olan duygusal etkileşiminde rol oynar.

Çocukta sosyal ilişkilerin gelişmesinde anne çocuk diyalogunun önemli etkisi vardır. Anne ile çocuk arasında kurulan sağlıklı iletişim, çocuğun sağlıklı bir kişilik geliştirmesini sağlar. Başkaları ile olumlu ilişkiler kurması için temel oluşturur.

Bebeklik döneminde anne çocuk ilişkisinde tutarlılık, bebeğin bağlanma ve kendilik duygusunun gelişmesi ve nesne ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde oluşması için son derece önemlidir. Annenin kendi duygusal yaşamında, bebeğe yaklaşımında tutarlı olması kadar, bebeğin diğer yakınlarının yaklaşımının da aynı çizgide olması gerekir. Anne bebek ilişkisinde süreklilik, aynılık ve tutarlılık bebekte "temel güven duygusunun" özünü oluşturur. İlk yıl içindeki yeterli, sağlıklı ve uygun anne bebek ilişkisi bebeğin güvenli bağlanması ve yaşam boyu sürecek duygusal yeterliliğin gelişimine temel olacaktır (Şener ve Karacan, 1999:35-44).

Çocuğun sosyal duygusal gelişiminde babanın da önemli rolü bulunmaktadır. Anne babalarına güvenle bağlı çocuklar daha sosyaldir. McDonald'ın (1988) yaptığı çalışmada, üç-beş yaş arasında akranları tarafından pek ilgi görmeyen çocukların diğer çocuklarla karşılaştırıldıklarında babalarına daha az sevgi gösterisinde buldukları belirlenmiştir. Bu sonuç, çocuklara babalar tarafından sağlanan uyarıcıların oldukça değerli olduğunu göstermektedir.

Etkin anne babalık, problem durumlar karşısında çocukların çözüm bulmalarını ve uyum sağlamalarını kolaylaştırır. Güvenli, tutarlı, sevgiye dayalı anne baba ve çocuk ilişkisi, çeşitli risk ortamlarında örneğin düşük sosyo-ekonomik düzeyden kaynaklanan elverişsiz ortamlarda onarıcı ve koruyucu bir süreç olma özelliği taşır (Raver, 1997: 1-2).

Çocuğun sosyal duygusal gelişiminde anne babanın model olması ve olumlu etkileşiminin yanı sıra çocuklarına yönelik tutum ve yaklaşımları

yani anne-baba ve çocuk etkileşimi de son derece önemlidir.

Aile içindeki duygusal etkileşimin azalmasında, anne ya da babadan birinin kaybı veya ayrılıkları, çocuğu reddetme, ihmal etme, tutarsız davranma, aşırı baskıcı veya aşırı hoşgörölü tavırlar gösterme gelmektedir. Ailede duygusal etkileşim eksikliği tüm gelişim alanlarına özellikle sosyal ve duygusal gelişime olumsuz etkide bulunmaktadır. Topçugil (2002) yaptığı çalışmada, annenin davranış kontrolü ile çocukların sosyal ve duygusal gelişimleri arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur. Çalışmada annenin aile bireylerinin davranışlarına standart koyma ve disiplin sağlama biçiminin sağlıklı olmasının da, çocuğun gelişimi üzerindeki olumlu etkisi üzerinde durulmuştur.

Çocuk sosyal ve duygusal özelliklerini büyük ölçüde aile içinde kazanır. Çocuğun sosyal yeterlilikleri kazanması, yetişkin ve akran modellerini taklit aracılığıyla olmaktadır. Çocuk ve anne-baba arasındaki ilişkinin niteliği, kardeş ilişkilerini de etkilemektedir. Anne babanın pozitif yaklaşımı ve destekleyici olduğu ailede, daha fazla olumlu kardeş etkileşimi bulunmaktadır (Sailor, 2004:288-292).

Bazen anne babalar, açık ya da kapalı biçimde çocuklarına reddedici davranabilmektedirler. Anne babalar hırçın davranma, ilgisizlik, çocuğu terk etme ya da başka bir yere gönderme gibi tehditlerde bulunarak, çocuklarına yetersiz ve değersiz oldukları mesajını iletirler. Bu da çocukların düşük benlik saygısı ve özgüven duygusu geliştirmelerini neden olabilmektedir (Dirim, 2003:29).

Çocuğu olduğu gibi kabul etmemek, başkalarıyla kıyaslamak, çocuğun yaş ve gelişim düzeyinden daha ileri beklentiler taşımak da bazı anne babaların yapmış olduğu olumsuz davranışlardır. Bu durumda çocuk isyankar, aşırı hırslı ya da çekingen, yaşamdan daha az zevk alan bir kişilik özelliği ge-

liştirebilir. Aynı zamanda bu da onun akranlarıyla olan ilişkilerini olumsuz yönde etkileyebilir (Bakırcıoğlu, 2002:29).

Çok katı bir disiplin ve otorite uygulayarak çocuklarını aşırı baskı içinde, ancak esnek ve anlayışa dayalı bir etkileşimden uzak yetiştiren anne babaların çocukları pasif, kendi duygu ve düşüncelerini ifade edemeyen, etki altında kalan bir kişilik yapısı ya da saldırgan davranışlar gösterebilmektedirler (Çağdaş ve Seçer, 2002: 60-71).

Anne babanın aşırı koruyucu ve hoşgörölü tutumu da olumsuz etkiler yaratarak, sosyal ve duygusal gelişimde gecikmelere neden olan bir diğer yaklaşım biçimidir. Anne babanın çocuğu gereğinden fazla kontrol etmesi ve özen göstermesi, çocukta bağımlılık, zayıf sorumluluk duygusu, güvensizlik, sosyalleşememe gibi özellikler ya da inatçı, aşırı otoriter, başkalarının haklarını çiğneyen kişilik özellikleri geliştirmelerine yol açabilmektedir. Çocukların hiçbir davranışına sınırlama getirmeyen, olumsuz davranışları bile büyük bir hoşgörü ile karşılayan anne babaların çocuklarının istek ve dürtülerini denetleyebilme yetenekleri gelişmemekte, daha bencil ve sosyal uyumları düşük olmaktadır. Anne babaların aşırı hoş görölü tutumları çocukların yardımlaşma, paylaşma, özveride bulunma gibi sosyal davranışlar geliştirmesini engellemekte ve çocuğu grup içerisinde başkaları tarafından istenilmeyen durumuna düşürmektedir (Meadows, 1986: 173-185).

Anne babanın çocuğun eğitime ilişkin görüş ayrılıkları ya da anne babanın çocuğun davranışları konusunda gösterdiği değişken davranış biçimlerinden kaynaklanabilen tutarsız davranışlar da, çocuğun ne zaman, nasıl davranması gerektiğini öğrenememesine, anne ve babasıyla veya çevresindeki kişilerle çatışmasına neden olabilmektedir. Bu bağlamda anne babanın tutarlı olması, çocuğun toplum kurallarına ve normlarına uygun davranışlar geliştirecek, sosyal çevreye uyum sağlama-

larını kolaylaştırmaktadır (Çağdaş ve Seçer, 2002: 65-66).

Anne baba arasındaki sıklıkla tekrarlanan anlaşmazlık ve şiddetli tartışmalar çocuk üzerinde gerek aşırı koruyucu gerekse aşırı kısıtlayıcı anne baba davranışlarından çok daha yıkıcı bir etki yapmaktadır. Evde yaşanan gerilimli etkileşimler, çocuğun duygusal ve sosyal gelişimini derinden etkileyerek davranış sorunları geliştirmelerine neden olabilmektedir (Yavuzer, 2001:128).

Anne ve babanın güven verici, destekleyici ve hoş görülmesi bir biçimde çocuğuna yaklaşması, çocuğun sosyal ve duygusal gelişimi için en ideal etkileşim biçimidir. Anne babanın, hem çocuğun ilgi ve gereksinimlerine duyarlı davranarak, hem de çocuklarını denetleyerek bir denge yakalaması gerekmektedir. Çocuklarının sosyal ve duygusal gelişimini olumlu yönde destekleyen ebeveynlerin öncelikle çocukların gelişim dönemlerini bilmeleri ve çocuklarını kendilerine özgü bireyler olarak kabul etmeleri önemlidir. Anne ve babanın çocuklarına sunduğu koşulsuz sevgileri, empati ve hoş görüye dayanan etkileşimleri çocuklarının bağımsız ve içten denetimli bir kişilik yapısı geliştirmelerini sağlar. Anne babanın çocukla iletişimde güven ve saygının etkisi büyüktür. Bu bağlamda, aile içinde uyulması gereken sınırlılıklar ve standartların önceden belirlenmesi, çocuğa anlayacağı biçimde açıklanması ve rehberlik edilmesi büyük önem taşımaktadır (Mussen ve dig, 1990: 81-111; Sonuvar, 1999: 87-88).

SONUÇ

Okul öncesi dönemde şekillenen çocuğun sosyal ve duygusal gelişimi üzerinde, anne baba ve çocuk etkileşiminin niteliği büyük önem taşıdığından anne ve babanın çocuklarına dengeli, kararlı ve tutarlı davranmaları gerekmektedir. Anne babalar çocuklarının sosyal ve duygusal gelişiminde uygun ve sağlıklı birer özdeşim modeli olacak şekilde

davranmalı, çocuklarının yaş ve gelişim özelliklerine uygun beklentiler taşımalıdır. Anne baba ve çocuk etkileşiminde; çocuğun görüş ve düşüncelerine değer vermek, karşılıklı iletişim esnasında emir verme, uyarma, tehdit etme, yargılama, suçlama gibi iletişimi engelleyen davranışları kullanmamak son derece önemlidir. Çocuklarının sosyal ve duygusal gelişimini destekleyen anne babalar çocuklarıyla nitelikli ve yeterli zaman geçiren, sosyal yaşantıları paylaşan, onları ilgiyle dinleyen, sorularına karşılık veren, çocuklarının gelişimleri için gerekli olan uyarıcıları sağlayan, demokratik bir tutum içinde sorunlara çocuklarla birlikte çözüm arayan, güven verici ve hoşgörülü bir tutum içinde gerektiğinde sınırlamalar getiren anne babalardır.

KAYNAKÇA

- Aral, N., Baran, G., Bulut, Ş. ve, Çimen, S. (1981). Çocuk Gelişimi. 65-68. YA-PA. İstanbul
- Aydın, A. (2000). Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi. 1-101. Alfa Basım, Bursa.
- Bakırcıoğlu, R. (2002). Çocuk Ruh Sağlığı ve Uyum Bozuklukları. 110-113. Anı Yayıncılık. Ankara.
- Caulfield, R. (2001). Infants Toddlers. 211-268. New Jersey: Prentice Hall,
- Çağdaş, A., Seçer, Z. (2002). Çocuk ve Ergen Sosyal ve Ahlak Gelişimi. 34-71. Nobel Yayınevi, İstanbul.
- Denham, S., Blair, K., Demlilder, E., Levitas, J., Sawyer, K., Auerbach, S. and Queenan, P. (2003). *Preschool Emotional Competence : Pathway to Social Competence*. Child Development, January / February, 74(1), 238-256.
- Dirim, A. (2003). Çocuk Ruh Sağlığı. Esin Yayınevi. İstanbul. 26-35.

- Fabes,R.,and Martin,C.(2000). Exploring Child Development. Boston: Pearson Education,Inc,175-195.
- Keats, D. (1997). Culture and the Child. New York: John Willey Sons, 71.
- Kwon, J. and Yawkey,T. (2000). *Principles of Emotional Development and Children's Pretend Play*. International Journal of Early Childhood, 32(1), 9-13.
- Mcdonald, K. (1988). Social and Personality Development. New York ve London : Plenum Press, 77-215.
- Meadows, S. (1986). Understanding Child Development. London: Unvin Hyman, 173-185.
- Mussen, P.,Conger, J.,Kagan, J. and Huston, A. (1990). Child Development & Personality. ABD : Harper Clilns Publishers, 81-211.
- Papalia, D.,Olds, S. and Feldman, R. (1998). A Child's World. Boston, Newyork: McGraw Hill, 234-244.
- Raver, C. (1997). *Poor Children Gain Social Competence From Sensitive Interaction With Parent.*, Brown University Child&Adolescent Behavior Letter, July, 13 (7), 1-2.
- Rubin, K.,Coplan,R.,Fox, N. and Calkins, S. (1995). *Emotionalitiy, Emotion Regulation and Preschoolers Social Adaptation*. Development and Psychopathology, ABD: Cambridge University Press, (7), 49-62.
- Saarnı, C. (2001). *Cognition, Context and Goals : Significant Components in Social-Emotional Effectiveness*. Social Development, 10 (1), 125-127.
- Sailor, D. (2004).Supporting Children in Their Home, School and Community. Boston: Pearson Press, 288-292.
- Senemoğlu, N. (2001). Gelişim Öğrenme ve Öğretim. Gazi Kitabevi, Ankara.78-239.
- Sonuvar, B. (1999). *Çocuk Ruh Sağlığı Yönünden Koruyucu Etkenler*. (Ed: Aysel Ekşi).Ben Hasta Değilim. Nobel Yayınevi, İstanbul. 85-88.
- Şener, Ş. ve Karacan, E. (1999). *Anne-Bebek Çocuk Etkileşiminde Olumlu ve Olumsuz Özellikler*. (Ed: Aysel Ekşi). Ben Hasta Değilim. Nobel Yayınevi, İstanbul.35-44.
- Topçugil, N. (2002). Ankara Defterdarlığı Gündüz Çocuk Bakım Evine Devam Eden 3-6 Yaş Grubundaki Çocukların Aile İşlevselliğinin ve Aile İşlevlerinin Çocukların Psikolojik, Sosyal ve Fiziksel Gelişimleri Üzerindeki Etkisi. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara.
- Yavuzer, H. (2001). *Yaygın Anne-Baba Tutumları*. Ana Baba Okulu. Remzi Kitapevi, İstanbul: 115-132.